

UOT 82

“KİTABİ-DƏDƏ QORQUQ” DASTANINDA KÖMƏKÇİ NİTQ HİSSƏLƏRİNİN ÜMUMİ TƏSVİRİ

Zülfüqar NOVRUZOV*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 25 iyul 2022; çapa qəbul edilmişdir: 6 oktyabr 2022;
online-da çap edilmişdir: 30 dekabr 2022

Received: 25th of July, 2022; accepted: 6th of October, 2022; published online: 30th of
December, 2022

Açar sözlər: *köməkçi nitq hissələri, semantika, morfolojiya, Kitabı-Dədə Qorquq, Mahmud Kaşğari*

Giriş

Türk dillərində köməkçi nitq hissələrinin tədqiqi tarixi M.Kaşğariyə qədər gedib çıxsada, bu problemin müasir elmi səviyyədə qoyuluşu XVIII əsrin ikinci yarısına təsadüf edir. F.Zeynalov bu dövrdə yaşayıb-yaradan türkololoqlardan P.Holdermanla İ.Qıqanovun adlarını qeyd edərək göstərir ki, “*hər iki müəllif türk dillərində nitq hissələrinin bölgüsündən danışarkən onları əsas və köməkçi qruplara ayırmış və köməkçi nitq hissələrinə qoşma, bağlayıcı, zərf və nidaları daxil etmişlər. Eyni zamanda, onlar dildəki bütün köməkçi vasitələri – leksik və qrammatik şəkilçiləri, köməkçi feilləri və bir sıra ünsürləri də köməkçi nitq hissələri kimi xarakterizə etmişlər*” [7, s. 9].

M.Kazımbəy türk dillərində köməkçi nitq hissələrinə qoşma, bağlayıcı və nidaları daxil etmişdir, ancaq qoşmaların və bağlayıcıların tərkibinə nəzər saldıqda görürük ki, müəllif bir sıra şəkilçiləri, ədatları və bəzi modal sözləri də onların tərkibində vermişdir.

1. Köməkçi nitq hissələrinin tədqiq tarixi

Müəllif əsas nitq hissələri ilə müqayisədə köməkçi nitq hissələri haqqında nisbətən yığcam məlumat versə də, onun həmin nitq hissələrinə yanaşma tərzini orijinallığı ilə diqqətə cəlb edir. M.Kazımbəy bəzi şəkilçiləri köməkçi nitq hissələrinin tərkibində izah etsə də, özündən əvvəlki müəlliflərdən fərqli olaraq, dildəki köməkçi vasitələri köməkçi nitq hissələrindən fərqləndirir, türk dillərində ilk dəfə olaraq mürəkkəb quruluşlu bağlayıcıları haqlı olaraq “*tərkibi bağlayıcılar*” adlandırır.

Qeyd etmək lazımdır ki, köməkçi nitq hissələrinin tədqiqi tarixinin ilk dövrlərində Azərbaycan dilində olan bütün köməkçi vasitələr: hal, mənsubiyyət, xəbərlik, inkarlıq kateqoriyaları, felə xas olan müxtəlif kateqoriyaların şəkilçiləri, hətta sözdüzəldici və sözdəyişdirici şəkilçilər də qoşma, bağlayıcı və nidalarla birlikdə köməkçi nitq hissələrinə aid edilmişdir.

1924-cü ildə nəşr olunmuş “*Türkcə sərf-nəhv*” kitabının da ədat və modal sözlər qrupu fərqləndirilməmiş, bağlayıcıların, nidaların və zərflərin içərisində verilmişdir. “*Bundan başqa, həmin əsərdə lüğəvi mənası olmayan bütün köməkçi vasitələr - leksik, qrammatik şəkilçilər, qoşma və bağlayıcılar, ismin hal, kəmiyyət, xəbərlik kateqoriyaları, felin inkarlıq kateqoriyası şəkilçiləri də daxil olmaqla bütünlüklə ədat adı altında izah edilmişdir.*”

* magistrant, Bakı Avrasiya Universiteti
e-mail: znovruzov05@gmail.com

Maraqlıdır ki, həmin kitabda nidalar xüsusi nitq hissəsi kimi qeyd olunmuşdur” [6, s.147].

"Türkcə sərf-nəhv" uzun müddət Azərbaycan dilinin morfolojiyasına və sintaksisinə aid yazılmış yeganə kitab olduğu üçün bu sahə ilə məşğul olan alimlər həmin əsərə istinad etmiş, bu səbəbdən də həmin dövrdə yazılmış dərsliklərin, demək olar ki, hamısında köməkçi nitq hissələrinin bölgüsü eynidir. Buna misal olaraq İ.Həsənov, A.Şərifov "Qramer" (Bakı, 1933); İ.Həsənov "Qramer" (Bakı, 1934); "Qrammatika", II hissə (morfolojiya), (Bakı, 1937); Ə.Dəmirçizadə və D.Quliyev "Qrammatika" (Bakı, 1938); Ə.Abbasov, D.Quliyev, C.Cəfərov "Azərbaycan dilinin qrammatikası" (Bakı, 1941); .Abbasov "Azərbaycan dilinin sərfi" (I hissə, Bakı, 1950) və s. kitabları göstərmək olar. "Yuxarıda adları çəkilən əsərlərdə ədat və modal sözlər fərqləndirilməmiş, həmin köməkçi nitq hissələrinə aid olan sözlərin bir qismi qoşma, bağlayıcı və nidaların, başqa bir qismi isə zərflərin içərisində verilmişdir" [7, s. 24]

1947-ci ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası tərəfindən nəşr edilən "Azərbaycan dilinə aid tədqiqlər" adlı əsərdə köməkçi nitq hissələrindən yalnız ikisi – qoşma və bağlayıcı əks olunmuşdur. "Həmin kitabda da müəyyən qarışıqlığa yol verilmişdir, belə ki, bəzi ədat və modal sözlər (məgər, indi ki, madam ki, tutaq ki, barı, ehtimal, görünür, deyəsan, bəlkə, sanki, beləliklə, xülasə və s.) bağlayıcıların içərisində təqdim olunmuşdur. Bundan başqa, -ca şəkilçisi ilə düzələn zərflər (məs.: yaxşıca) qoşma kimi verilmişdir" [6, s. 146]. 1951-ci ildə nəşr edilmiş "Azərbaycan dilinin qrammatikası" (morfolojiya) kitabında köməkçi nitq hissələrindən üçü - qoşma, bağlayıcı və nidalar haqqında məlumat verilir. "Burada nidalar xüsusi bir nitq hissəsi kimi qeyd olunur" [2, s. 253]. Bu əsərdə də səhvlər görünməkdədir. "Belə ki, burada da bağlayıcıların sırasına onunla əlaqəsi olmayan müxtəlif sözlər (məs.: xülasə, beləliklə və s.) əlavə edilmiş, bəlkə, ehtimal, güman ki, əlbəttə, qətiyyə, şübhəsiz, yox, xeyr və s. sözlər (modal sözlər, ədatlar) zərflərə aid edilmişdir. Ədat və modal sözlərdən isə söz edilməmişdir" [5, s.11]. "Azərbaycan dilinin qrammatikası" kitabından sonra yazılan orta məktəb dərsliklərində köməkçi nitq hissələri kimi qoşma, bağlayıcı və nidalar qeyd olunmuşdur.

2. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanındakı nitq hissələri haqqında ümumi məlumat

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanındakı dil materialları əsasında köməkçi nitq hissələrini koqnitiv, praqmatik və qrammatik-semantik baxımdan öyrənmək üçün əvəzolunmaz baza rolunu oynayır. F.Zeynalov qeyd edir ki, "türk dillərinin qrammatik quruluşunun, lüğət tərkibinin zəngin olmadığı dövrlərdə qoşmaların vəzifəsini hal şəkilçiləri, bağlayıcıların vəzifəsini intonasiya, sözün sırası, feili bağlama, feili sifət və s. yerinə yetirmiş, ədatlar isə yox dərəcəsinə olmuşdur" [7, s. 41]. Sonralar cəmiyyətin və dilin inkişafı bir sıra vasitələrdə yaratmışdır. Bunu "Kitabi-Dədə Qorqud" əsərində cəmi 76 köməkçi nitq hissəsinin işlənməsi də təsdiq edir" [3, s. 98].

Nitq hissələrinin mürəkkəb təbiəti sözlərin semantik və funksional kateqoriya kimi ikili təbiəti ilə bağlıdır. "Leksik-semantik və leksik-funksional baxımdan yanaşdıqda həm nitq hissəsinin təbiəti, həm də ifadə etdiyi əlaqələrin strukturu ilə bağlı təsəvvür yarandığını qeyd edən N.Baskakov mövcud ənənəvi təsniflərin nitq hissələrinin ifadə etdiyi münasibətlərə uyğun gəlmədiyini yazır" [1, s. 27].

Nitq hissələrinin semantik və funksional baxımdan nəzərdən keçirilməsi zamanı lüğət tərkibindəki sözlərin hərtərəfli təhlili, söz yaradıcılığı modelləri ortaya çıxmış olur.

"Nitq hissələrinin tərkibi və funksional formaları daimi inkişaf və təkamül prosesində olduğundan sabit və bütün dillər üçün eyni deyil, lakin hər bir konkret dil üçün strukturun inkişafı və tipologiyasına uyğun müəyyənləşdirilir" [1, s. 27].

Nitq hissələri ilə bağlı ənənəvi təsnifləri nəzərdən keçirdikdə məlum olur ki, onlar

nə sırf semantik, nə morfoloji, nə də tam sintaktikdir. Yanaşmada özünü göstərən çox-yönlülük bir yandan irəli sürülən konsepsiyaların eklektik səciyyə daşması – müxtəlif yanaşmaların birliyindən meydana çıxan üsulun tədbiqi ilə bağlıdır, digər tərəfdən bu özü də nitq hissələrinin hərtərəfli təsvir olunması ehtiyacından doğan tələbin nəticəsidir. Sözlərin qruplaşması ilə bağlı psixolinqvistik təsəvvür baxımından nitq hissələri dil sisteminə əvvəlcədən söz qrupları kimi mövcud olan vahidlər kimi yox, nitq prosesində sözlün daxili imkanlarından birinin aktuallaşması ilə fərqli meyarlara uyğun xüsusiyyətlərin üzə çıxma imkanı kimi dəyərləndirilə bilər. *“Dil daşıyıcılarının seçdiyi söz qrupları ilə bağlı xüsusiyyətləri dərk etməsini əsaslanan psixolinqvistik yanaşmada belə, bu sözlərin nüvəsində olan leksik semantikanın rolu danılmazdır. Deməli, nitq hissələrinin ənənəvi təsnifi ilə – linqvistik baxışlarla yanaşı, dil daşıyıcılarının dilin leksik layının hər hansı xüsusiyyətə əsaslanaraq təsnif etdiyi psixolinqvistik yanaşma da müəyyən məqamlarda özünü doğruldur. Təcrübə göstərir ki, leksikanın linqvistik əlamətlərə görə təsnifi və psixoloji baxımdan nitq hissələrinin “seçimi” bir-birini inkar etmir, əksinə, bir -birini tamamlayır”* [1, s. 27].

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının linqvistik təhlili müxtəlif dil vahidlərinin inkişafı tendensiyasını müəyyən etmək imkanı verir. Abidədə əksini tapan faktlar köməkçi nitq hissələrinin nəinki semantik və funksional, eləcə də koqnitiv və praqmasemantik baxımdan təhlil olunmasına imkan verir.

Ə.Dəmirçizadə qeyd edir ki, *“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında qoşma və bağlayıcıların əsasən, sadə növləri vardır. Demək olar ki, büllurlaşmış düzəltmə və mürəkkəb qoşmalar, eləcə də bağlayıcılar yox dərəcəsidir”* [3. s. 98].

Dastanda kontekstdən asılı olaraq konkret praqmatik məqsədlə işlənmiş köməkçi nitq hissələri ifadə etdiyi “niyyət” baxımından, demək olar ki, bugünkü “məna yükü” ilə eynilik təşkil edir:

“Atamdan can istədim, amma vermədi.

“Qazan nə özünü, nədə atını təriflədi. Amma bəyin hünərindən danışdı” [5. s. 86].

Verilmiş hissələrdə fikirlərin qarşılaşdırılması göz önündədir. *“Bəzi məqamlarda bağlayıcı sanki əlavə məlumatların gizli çatdırılma vasitəsi kimi çıxış edir-oxucu bəzi məqamları cümlələr arasındakı ümumi məzmunundan tutur”*[1. s. 27].

Verilmiş nümunəyə baxanda, məhz yuxarıda verilmiş fikrin izahını görürük:

“Qazan deyir: “Oğul, min kafir öldürsən də, kimsə səndən qan iddiasında olmaz. Amma bunlar azğın dinli kafirdilər, yaxşı yerdə rast gəldilər, Ancaq sən yaman yerdə minə buxov oldun, oğul!”

“Qız dedi: “O elə qız deyildir ki, sənə görünə! Amma mən Banuçiçək dayəsiyəm. Gəl indi sənənlə ova çıxacaq. Çoban, əmanətin budur, gəl götür! Amma Oğuzun başına bəla gətirdin!” [5. s. 86].

“Antroposentrik yanaşma köməkçi nitq hissələrinin ifadə etdiyi münasibətlər sisteminin öyrənilməsini aktuallaşdırır. Dildə münasibətlərin ifadə sisteminin araşdırılması həm sözlərin daxili məzmununda əlaqələr sisteminin, həm də məlumatın onu alan tərəfindən koqnitiv cəhətdən emal mexanizmini müəyyənləşdirmək imkan verir ki, bu da köməkçi dil vahidlərinin koqnitiv kodu ilə bağlı təsəvvürün yaranması üçün əhəmiyyətlidir” [1, s. 24]. Dil işarəsi kimi hər bir sözün işlənməsi müəyyən məqsədə xidmət etdiyindən dil işarəsinin konvensionallıq xüsusiyyətinə görə onun məzmununda" dil daşıyıcıları tərəfindən qəbul olunmuş məna möhkəmlənir. Bu məna həm də dil sistemindeki digər vahidlərlə əlaqəli şəkildə inkişaf edir. Köməkçi nitq hissələrinin əsas nitq hissələrindən törədiyini nəzərə alsaq, onların daxili “məzmunu”nda müəyyən əlaqə və münasibət göstəricilərinin qalmasını, bunun isə praqmasemantik baxımdan istifadə də reallaşmasını müşahidə etmək olar. Köməkçi nitq hissələri zaman, məkan, müqayisə, səbəb, məqsəd kimi ümumi məzmun çalarları daşımaqla sözlər arasında əlaqənin düzgün və dəqiq qurulması, eləcə də

pragmatik baxımdan hədəfə uyğun dil vahidlərinin seçimində əhəmiyyətli mövqeyə malikdir.

Dastanda əsas nitq hissələrinin (leksik-qrammatik söz qruplarının) işlənməsi yanaşı, abidənin dilində köməkçi nitq hissələrinin (qrammatik-semantik söz qruplarının) işlənməsi diqqət cəlb edir. “Köməkçi nitq hissələrinin – qoşma, bağlayıcı və ədatların, demək olar ki, mühüm formaları və ən mühüm sintaktik funksiyaları “Kitab”da öz realizasiyasını tapmışdır” [4, s. 54]. Nümunələrə diqqət yetirəndə yuxarıdakı fikrin təsdiq olduğunu müşahidə etmək olar: Qoşmalara baxaq:

*Dəpə kibi ət yığdım, göl kibi qımız sayırdım.
Dilək ilə bir oğul güclə buldum.
Yalnız oğul xəbərin, a Dirsə xan, degil mana!
Qarşı yatan Ala dağdan
bir oğul uçurdunsa, degil mana!
Qamın aqan yügrək sudan
bir oğul aqıtdınsa, degil mana!
Aslan ilə qaplana
bir oğul yedirdinsə, degil mana!*

Bağlayıcılara nümunə olaraq, aşağıdakıları göstərə bilərik:

*Boynu uzun bədəvi atlar gedərsə ,sənin gedər
Mənim də içində binədim var,
qomağım qoy qırq namərdə!
Qaytabanda qızıl dəvə sənin gedər.
Mənim də içində yüklətim var,
qomağım yoq qırq namərdə!*

Ədatlara nəzər salaq:

*“Xan qızı, yerimdən durayınmı?
Yaqan ilə boğazından tutayınmı?
Qaba öncəm altına salayınmı
Qara polat üz qılıcum əlümə alayınmı?
Öz gövdəndən başuni kəsəyinmi?
Can tatlusun sana bildirəyinmi?
Alca qanum yer yüzinə dökəyənmi?
Xan qızı, səbəbi nədir, degil mana!
Qatı qəzəb edərəm şimdi sana!-dedi.*

Dastanda digər nitq hissələrindən fərqli olaraq, nidaların işlənmə xüsusiyyətləri haqqında xüsusi danışmağa ehtiyac var; nidaların nitq hissəsi kimi abidənin dilində çoxsaylı və ifadəli işlənmə imkanları ilə diqqət cəlb edir: “Hi! demədim başlar kəsən cəlladı olur. Ah, noleydi, bu öleydi... Hay, Dirsə xan, bana qəzəb etmə! Görərmisən, ay oğul, nələr oldi? Qadir tənri səni namərdə möhtac eyləməsün xanım, hey!.. Mərə, bəzırkanlar, çoqmu istədim?! Ya, nə məsləhətə gəldin, yigit? Vay, bəgim qartaş! A bəg baba!” [4, s. 86].

Eyni işlənmə çoxluğunu və rəngarəng ifadə imkanlarını təqlidi sözlərə və təqlidi sözlərin köməyi düzəlmiş düzəltmə sözlərə də aiddir; məsələn: *Qazan bəg əlin əlinə çaldı, qas-qas güldi. Gumbırgumbır tavıllar çalındı. Qaranqu axşam olanda vaf-vaf ürən! Baya mırlardı, şimdi xırlamağa başladı. Gedərkən ərəbə qıçırdısından Qazan oyandı və s.*

“Kitabi-Dədə Qorqud”un dilində “qoşmasızlıq” da müəyyən məqamlarda özünü göstərir və bu, “Kitab”ın tarixiliyini əks etdirir. Boz atlı Xızır mana gəldi. olsun deyü, əmma semüz olma boğazlardı və s. Tədqiqatçılar “Kitabi-Dədə Qorqud”un dilində modal sözlərin az işləndiyini qeyd edirlər. Həqiqətən də bu cürdür, lakin “Kitab”da aşağıdakı tipli modal sözlərə hər halda təsadüf olunur” [4, s. 56]. Məsələn: *“Vallah, billah, torğu yolu görər ikən əgri yoldan gəlməyin”*.

Nəticə

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları ümumilikdə ən qədim türk tarixinin fundamental əsərlərindən biridir. Bu əsərə tək-cə bir ədəbiyyat nümunəsi kimi baxmaq, əslində əsərin əsl dəyərinin ortaya çıxmasına mane olur. Əsər ətraflı təhlil edərkən görürük ki, dastan tarix, coğrafiya, dilçilik və digər elmlər üçün mənbə rolunu oynayır, həmçinin dövrün hər-tərəfli mənzərəsini yaratmaq olur. Dastanın dilinin təhlili zamanı köməkçi nitq hissələri, onların müasir Azərbaycan dilindəki köməkçi nitq hissələri ilə aralarındakı qrammatik-semantik fərqləri və eynilikləri öyrənmək olur. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının linqvistik təhlili müxtəlif dil vahidlərinin inkişafı tendensiyasını müəyyən etmək imkanı verir. Abidədə əksini tapan faktlar köməkçi nitq hissələrinin nəinki semantik və funksional, eləcə də koqnitiv və praqmasemantik baxımdan təhlil olunmasına imkan verir. Dastanın dilində işlədilən bağlayıcıların semantikasi müasir dilimizlə tam səsleşir və cüzi fərqlərlə eyni funksiyaları daşıyır. Dastanda ən aktiv olan qoşmalar kimi, ilə qoşmasıdır. Aktivliyi ilə seçilən kimi və ilə qoşmaları müasir türk dillərinin əksəriyyətində öz aktivliyini qoruyub saxlayır. Müasir dilimiz üçün aktiv olan sonra qoşması dastan dilində intensiv işləliyə malik deyildir. O cümlədən, sonra və üçün qoşmaları da dastan dilində bir o qədər aktiv olmasalar da, müasir türk dillərində kifayət qədər aktivdir. Təsdiq və inkar ədatları intensivlik baxımından müasir dövrümüzdəki qədər aktiv deyil. Bu belə bir fakta sübutdur ki, dastan yazıya alındığı dövrdə cümlədə məntiqi təsdiqləmək və inkar etmək o qədər də inkişaf etməmişdir. Bu fakt modal sözlərin tədqiqi zamanı da ortaya çıxır. Ədatların araşdırılması dil tarixi baxımdan, eləcə də, dastan dilinin tədqiqi baxımdan əhəmiyyətlidir və bu araşdırma geniş spektri əhatə edir. Dastan dilində işlənən nidaları tədqiq edərkən bu nəticəyə gəlmək olur ki, dastan yazıya alındığı dövrdə nidaların yazılı dildə əksi normaya uyğun deyilmiş, məhz bu səbəbdən nidalar az işlənmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayeva F. “Kitabi Dədə-Qorqud” dastanlarındakı köməkçi nitq hissələrinin praqsemantik baxımdan təhlili // Dil və ədəbiyyat (beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal), 2018, 4 (108).
2. Azərbaycan dilinin qrammatikası. I hissə. Bakı: Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, 1951, 583 s.
3. Dəmirçizadə Ə. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının dili, Bakı: Elm, 1999, 140 s.
4. Xudiyev N. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: Elm və təhsil, 2012. 686 s.
5. Kitabi-Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər. Bakı: “Öndər” nəşriyyatı, 2004, 308 s.
6. Rüstəmov Q. Köməkçi nitq hissələrinin tədrisi. Bakı: “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2013, 349 s.
7. Türkcə sərv-nəhv, Bakı, 1924, 263 s.
8. Zeynalov F. Müasir türk dillərində köməkçi nitq hissələri. Bakı: “Maarif” nəşriyyatı, 1971, 312 s.

*Общая характеристика вспомогательных частей речи
в эпосе "Китаби Деде Горгуд"*

История изучения вспомогательных частей речи в тюркских языках восходит к М. Кашгари. Эпос Китаби-Дада Горгуд, являющийся наиболее совершенным языковым материалом азербайджанского и общего тюркского языков, четко отражает языковой ландшафт того периода, к которому он относится. В примерах прозы и поэзии в эпосе вспомогательные части речи не проработаны. Если обратить внимание на собственно написание саги, то можно увидеть, что наиболее часто употребляемыми вспомогательными частями речи являются двуступенчатые, а менее часто употребляемыми вспомогательными частями речи являются наречия и модальные слова.

Сами наречия делятся на малые смысловые группы в виде связок, союзов и подкреплений в зависимости от их семантической функции. Частота обработки лексем, выполняющих эту функцию, существенно отличается друг от друга. Одни и те же слова, выступая в роли связок, иногда встречаются несколько раз на одной странице, а некоторые встречаются всего один или два раза на протяжении всего эпоса. Другие связки не так активны в языке Дастан, как упомянутые связки. Тот факт, что союзы национального происхождения имеют функции союза, наречия и союза, а также тот факт, что некоторые наречия и прилагательные выступают в качестве союзов одновременно, в первую очередь обусловлены изменением семантики этих слов. Изменение семантики, в свою очередь, придает слову новые функции, так что слово начинает выполнять новую роль. Ни одно из изученных нами слов дастанского языка нельзя отнести к разряду союзов в силу их непосредственной семантической функции. Семантика союзов, используемых в языке саги, полностью соответствует нашему современному языку и несет ту же функцию с небольшими отличиями.

Ключевые слова: вспомогательные части речи, семантика, морфология, Китаби-Даде Горгуд, Махмуд Кашгари

Summary

Zulfugar Novruzov

*General Characteristics of the Auxiliary Parts of Speech
in the Epos "Kitabi Dede Gorgud"*

The history of the study of auxiliary parts of speech in Turkic languages goes back to M. Kashgari. "Kitabi-Dada Gorgud" epic, which is the most perfect linguistic material of Azerbaijani and common Turkic languages, clearly reflects the linguistic landscape of the period to which it belongs. In the examples of prose and poetry in the epic, auxiliary parts of speech are used. If we pay attention to the actual writing of the saga, we will see that the most frequently used auxiliary speech parts are conjunctions, and the least used auxiliary speech parts are adverbs and modal words.

The adverbs themselves are divided into small meaning groups as connectives, conjunctions and reinforcements according to their semantic function. The processing frequency of lexemes performing this function differs significantly from each other. The same words, acting as connectives, sometimes occur several times on a single page, while some occur only once or twice throughout the entire Epic. The conjunction who (ki) is the most functional conjunction. Among the purchase connectors, but) is also distinguished by its relative activity. Other connectives are not as active in the language of Dastan as the mentioned connectives. The fact that conjunctions of national origin have both conjunction, adverb, and conjunction functions, and the fact that some adverbs and adjectives act as conjunctions at the same time is primarily due to the changing semantics of those words. Changing semantics, in turn, gives the word new functions, so that the word begins to perform in a new role. None of the words we have studied in dastan language can be attributed to the category of conjunctions due to their direct semantic function.

Keywords: auxiliary parts of speech, semantics, morphology, Kitabi-Dade Gorgud, Mahmud Kashgari

Məsul katib f.ü.f.d., dos. Şıxıyeva Səadət Məmməd qızının rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.